

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАБЕЗПЕЧЕНОГО КРЕДИТОРА В СУДОВИХ
ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА**

Правовий статус кредитора, вимоги якого забезпечені заставою в процедурах банкрутства, має свої особливості, які стосуються насамперед змісту вимог забезпеченого кредитора, форми участі забезпеченого кредитора, порядку подачі заяви з вимогами до боржника, можливістю участі кредитора із правом голосу на зборах кредиторів боржника (банкрута). Додамо до цього, що в середньому від 70% до 80% фактичного майна боржників сьогодні обтяжено правами третіх осіб або заставою майна.

Основною метою цієї статті є висвітлення правового статусу забезпеченого кредитора в рамках чинного законодавства на підставі позицій вчених, судової практики та власного бачення цієї проблеми.

Наукові дослідження в цьому напрямку майже не проводилися, хоча в межах загальних праць про банкрутство можна назвати роботи Полякова Б.М., Джунь В.В. та інших авторів.

У Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон) законодавець не конкретизує правовий статус забезпеченого кредитора, а лише визначає, що кредитори, вимоги яких повністю забезпечені заставою, не можуть подавати заяви про порушення справи про банкрутство (п. 2. ст.8 Закону), вимоги цих кредиторів включаються до реєстру вимог кредиторів у першу чергу (п.п. а) п. 1.ст.31 Закону), забезпечений кредитор має «право вето» на укладення мирової угоди із кредиторами боржника (п. 3.ст.35 Закону), такі кредитори позбавлені права самостійно реалізовувати заставне майно боржника (банкрута), тому що на ці вимоги поширюється дія мораторію (ст. 12 Закону). Ці правові позиції підтримані вченими-фахівцями з питань банкрутства Поляковим Б.М. [1, с.157], Джунь В.В. [2, с. 319].

Щоб розкрити правовий статус кредитора – заставодержателя в процедурах банкрутства, звернемося спочатку до поняття застави.

На підставі ст.572 Цивільного кодексу України силу застави кредитор (*заставодержатель*) має право у разі невиконання боржником (*заставодавцем*) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Згідно з п.2 ст.26 Закону, майно банкрута, яке є предметом застави, включається до складу ліквідаційної маси, але використовується виключно для першочергового задоволення вимог заставодержателя. Виходячи з згаданої норми Закону, можна констатувати, що забезпечений кредитор у процедурі банкрутства не має права звернути стягнення на предмет застави поза правилами черговості, встановленими в ст.31 Закону.

Виникає питання, а чому майно боржника, передане в заставу, повинне включатися до складу ліквідаційної маси боржника?

На відміну від зарубіжних правових систем, у яких заставне право визнається речовим, а заставлене майно з моменту укладання договору застави не належить заставодержателю, за чинним українським цивільним законодавством заставне право є зобов'язальним правом з елементами речового характеру. Про це свідчить розташування правил про заставу в новому ЦК України. Норми про заставу знаходяться в книзі п'ятій – «Зобов'язальне право», а в книзі третій «Право власності та інші речові права» відсутні будь – які норми, що регулюють заставні відносини. Тому укладання договору застави не означає появи у заставодержателя будь-якого речового права на предмет застави. З цього приводу виходить, що майно боржника, яке передане в заставу, повинно входити до складу конкурсної маси боржника.

Розглянемо питання, а чи може бути забезпечений кредитор конкурсним кредитором і чи має він усі права конкурсного кредитора в розумінні Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»? Ст.1 Закону визначає, що конкурсні кредитори – це кредитори (фізична або юридична особа) за вимогами до боржника, що виникли до порушення провадження у справі про банкрутство та вимоги яких не забезпечені заставою. На підставі п.б.ст.14 Закону зазначається, що розпорядник майна боржника зобов'язаний окремо внести до реєстру вимоги кредиторів, забезпечені заставою майна боржника, згідно з їх заявами, а при їх відсутності – згідно з даними бухгалтерського обліку боржника.

Вчені-правознавці, фахівці з питань банкрутства, судді не мають єдиної думки щодо того, чи є заставні кредитори конкурсними кредиторами чи ні. Так, Поляков Б.М. вважає, що забезпечені кредитори *стали «невидимими кредиторами», тобто не є конкурсними* [1, с.157].

Джунь В.В. говорить про те, що *вимоги кредиторів, забезпечені заставою, мають лише конкурсний пріоритет, однак на ці вимоги поширюється конкурсний мораторій* [2, с.319].

Виходячи з положень Закону, забезпечений кредитор не є конкурсним кредитором. Але який правовий та процесуальний статус цього кредитора?

Автор вважає, що забезпечених кредиторів у процедурі неплатоспроможності слід вважати реєстровими кредиторами, тому що підставі абз.2 п. б.ст.14 Закону зазначено, *що розпорядник майна зобов'язаний окремо внести до реєстру вимоги кредиторів, які забезпечені заставою майна боржника, згідно з їх заявами, а за їх відсутності – згідно з даними обліку боржника, а також внести окремо до реєстру відомості про майно боржника, яке є предметом застави згідно з державним реєстром*. Саме після включення розпорядником майна боржника вимог цих кредиторів окремо до реєстру вимог кредиторів, можливо говорити про правовий статус забезпеченого кредитора в процедурах банкрутства з особливостями погашення їх вимог у порядку, передбаченому цим Законом. На забезпечених (реєстрових) кредиторів не може поширюватися 30-денний строк подачі заяви з

вимогами до боржника, що встановлений у п.1.ст.14 цього Закону. Тобто, неподання забезпеченими кредиторами в господарський суд заяв з вимогами до боржника не є підставою вважати ці вимоги погашеними або простроченими (п.2.ст.14 Закону).

Ця преюдиція, що встановлена у п. 2.ст.14 Закону, поширюється тільки на конкурсних кредиторів. Тому не є обґрунтованим тезис Полякова Б.М. у його монографії «Право несостоятельности (банкротства) в Україні» про те, що *«заставні кредитори зобов'язані подавати свої вимоги до суду (нід страхом втрати права вимоги після публікації у газеті, тобто бути вимушеними кредиторами»* [1, с.154].

Отже, в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» конкурсним кредиторам протидіють кредитори, чії вимоги забезпечені заставою. Поставити забезпечених кредиторів боржника нарівні з конкурсними кредиторами в процедурі банкрутства – це значно знизити доступність одержання кредиту, враховуючи те, що до 80% фактичного майна боржників сьогодні обтяжено вимогами заставних кредиторів. Тому, законодавець не наділяє забезпечених кредиторів всіма правами конкурсних кредиторів. Відсутність у заставного кредитора прав конкурсного кредитора забезпечене:

- переважним правом на задоволення вимог забезпеченого кредитора в першу чергу перед іншими кредиторами боржника (ст.31 Закону);

- укладенням мирової угоди в процедурі банкрутства між боржником і конкурсними кредиторами тільки у випадку письмової згоди кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою (п.3.ст.35 Закону);

- обов'язком розпорядника майна включити вимоги заставного кредитора до реєстру вимог кредиторів і без його заяви, тільки на підставі даних обліку боржника і на підставі відомостей про майно боржника, яке є предметом застави згідно з державним реєстром застав (абз. 2, п.6 ст.14 Закону).

Все це говорить про те, що забезпечені кредитори не мають статусу конкурсного кредитора в процедурі банкрутства, не можуть брати участі як конкурсний кредитор в зборах кредиторів із правом голосу, але мають право впливати на судові процедури банкрутства у випадках, що передбачені Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Слід зазначити, що п.1. ст. 21 Закону України «Про банкрутство» у редакції від 14.05.1992 р., який втратив свою чинність, (далі Закон про банкрутство) встановлює, що вимоги кредиторів, забезпечені заставою, задовольнялися із майна боржника поза конкурсом і перед першою чергою вимог кредиторів. І тільки, якщо вартість предмета застави була недостатня для повного задоволення вимог заставного кредитора, цей кредитор мав право звернутися з заявою про порушення справи про банкрутство або подати письмову заяву з майновими вимогами до боржника згідно з ст.10 Закону про банкрутство на суму різниці між розміром повної суми вимоги забезпеченого кредитора і фактично отриманою сумою від продажу предмета застави, тобто стати конкурсним кредитором (п.5.3., абз. 4 п.21

роз'яснень ВАСУ № 02-5/444 від 18.11.97р. «Про деякі питання практики застосування Закону України «Про банкрутство»).

Звертає на себе увагу те, що згідно з Законом України «Про банкрутство» вимоги забезпечених кредиторів задовольнялися за рахунок грошей, виручених від продажу всього майна боржника, у тому числі і від продажу предмета застави.

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» змінив становище кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою, включивши вимоги заставних кредиторів для задоволення в процедурі банкрутства в першу чергу (п. п. а) п. 1. ст.31 Закону). Фактично, законодавець встановив особливий правовий статус заставного кредитора з особливостями використання майна боржника, забезпеченого заставою в процедурі банкрутства. Це виражається в тому, що вимоги забезпеченого кредитора і відомості про майно боржника, що є предметом застави, включаються окремо до реєстру вимог кредиторів (абз.2,3 п.6 ст.14 Закону), майно банкрута, що є предметом застави, включається до складу ліквідаційної маси, але використовується виключно для першочергового задоволення вимог заставодержателя (п.2. ст. 26 Закону).

Однак реалізація предмета застави, виходячи з положень ст.ст. 19, 20, 25 та п.1. ст.29, ст.30 Закону, надана тільки арбітражному керуючому (ліквідатору, керуючому санацією) через проведення відкритих торгів. Законом не встановлений обов'язок арбітражного керуючого продавати майно, забезпечене заставою, тільки за згодою кредитора – заставодержателя. Рішення даного питання, як вважає автор, можливе через правову конструкцію, встановлену в п.1. ст.30 Закону – *якщо комітетом кредиторів не встановлений інший порядок продажу майна банкрута*.

В практиці розгляду справ про банкрутство в господарських судах дуже часто виникають ситуації, коли на момент порушення справи про банкрутство або на момент попереднього судового засідання відсутній предмет застави у боржника взагалі, або сума, що отримана від реалізації предмета застави у процедурі ліквідації, недостатня для погашення вимог забезпеченого кредитора. Чи будуть ці вимоги заставного кредитора забезпеченими заставою, у розумінні Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»?

Відповідно до п.2.ч.1. ст.593 ЦК України передбачено, *якщо предмет застави був втрачений і заставник (боржник) його не замінив, право застави припиняється*. Згідно з п.3.ч.1.ст.593 ЦК України право застави припиняється *при реалізації предмета застави*. У даному випадку, в разі втрати предмета застави або недостатності суми від реалізації предмета застави для погашення вимог забезпеченого кредитора, у боржника перед кредитором виникає звичайне грошове зобов'язання у розумінні абз.7 ст.1 Закону, що вже не забезпечене заставою. Однак, в Законі перехід кредитора, чій вимоги були забезпечені заставою, при відсутності предмета застави або при недостатності суми від реалізації предмета застави, з кредиторів першої черги в кредитори четвертої черги, чій вимоги не забезпечені за-

ставою, не передбачено. Порівнявши положення норм ЦК України та Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у частині поняття застави як одного з засобів забезпечення виконання зобов'язання і регулювання правового становища заставних кредиторів у процедурі банкрутства, можна дійти до наступного висновку.

Оскільки Законом не передбачено право заставодержателя на першочергове задоволення вимог кредитора з іншого майна боржника (банкрута), що входить до складу конкурсної маси, вимоги такого кредитора повинні задовольнятися в ліквідаційній процедурі в четверту чергу як вимоги кредитора, не забезпечені заставою.

Іншої думки А. Жуков, який вважає, що кредитор, *«чия вимога забезпечена заставою при недостатності суми, одержаної від реалізації предмета застави, має право одержати задоволення і від продажу іншого майна боржника»* [4, с.17], посилаючись на ст. 24 Закону України «Про заставу».

Однак позиція цього вченого, як вважає автор, не є досить аргументована, оскільки не узгоджується зі ст. 572 ЦК України, де визначене поняття застави як засобу забезпечення виконання зобов'язання, в силу якого заставодержатель *має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, а не будь-якого іншого майна боржника.*

Як було зазначено вище, рішення про укладення мирової угоди від імені кредиторів вважається прийнятим за умови, що всі кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника, висловили письмову згоду на укладення мирової угоди (п.3.ст.35 Закону). Однак неясно, чи йде мова в Законі тільки про кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника, що визнані і включені розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, чи про всіх кредиторів – заставодержателів взагалі. Чи можна порушувати питання про укладення мирової угоди комітетом кредиторів, якщо кредитори, вимоги яких забезпечені заставою, існують, але не заявили свої вимоги в процедуру банкрутства? А якщо вимоги цих кредиторів заявлені в процедурі, але перебувають у процесі встановлення арбітражним керуючим?

Виходячи із цілей захисту забезпечених кредиторів, можна дійти до висновку, що укласти мирову угоду в процедурах банкрутства можливо тоді, коли всі заставодержателі заявили свої вимоги до боржника, ці вимоги визнані арбітражним керуючим і заставні кредитори стали реєстровими кредиторами у відповідності зі ст. ст.14,15 Закону.

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» не приділяє належної уваги забезпеченим кредиторам – не конкретизує їх правовий статус залежно від виду застави, предмета забезпечення, можливостей і обмежень участі забезпечених кредиторів у процедурах банкрутства, що істотно зачіпає інтереси всіх інших кредиторів. Наприклад, цілком припустима така ситуація, при якій громадянин України, що втратив працездатність у результаті заподіяння шкоди

його життю та здоров'ю боржником, не може одержати задоволення своїх вимог, оскільки вимоги забезпеченого кредитора за цим Законом мають пріоритет. Щодо України, то в цей час, у період перехідної економіки, було б правильним, з погляду забезпечення соціального захисту громадян і захисту конституційного права громадян на відповідний і достатній життєвий рівень, внести зміни до п.1.ст.31 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», стосовно черговості задоволення вимог кредиторів, і в першу чергу задовольняти вимоги, що виникли із зобов'язань банкрута перед працівниками підприємства. Це питання вже поставлене на порядок денний в Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо завершення погашення заборгованості по заробітній платі» від 25.05.2004 р. № 576/2004 р., де п.1.ст.2 цього Указу постановлено про необхідність прискорити внесення на розгляд ВСУ законопроекту про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» по віднесенню зобов'язань підприємства – банкрута перед його працівниками до вимог, які погашаються в першу чергу за рахунок коштів, отриманих від продажу майна боржника. Разом з тим соціальний захист працівників не повинний бути лотереєю, заснованою на залежності від можливості або неможливості роботодавця погасити вимоги цих кредиторів. Набагато справедливніше, якщо тягар такого соціального захисту будуть нести платники податків цілком або держава в межах окремого напрямку державної політики. На жаль, Закон про банкрутство встановив, що вимоги забезпечених кредиторів задовольняються за рахунок коштів, отриманих від продажу предмета застави, переважно перед працівниками підприємства по заборгованості з заробітної плати, аліментів, відшкодуванню шкоди, виплаті вихідної допомоги, тим самим погіршив становища цих кредиторів, не надавши додаткових гарантій захисту інтересів цієї категорії кредиторів.

Крім того, законодавець, приймаючи велику кількість законодавчих документів, не визначив пріоритет їхнього застосування по відношенню до Закону України про банкрутство. Так, виникають колізії між нормами Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Законом України «Про іпотеку», Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів і реєстрацію обтяжень», які набули чинності з 01.01.2004 р. у частині регулювання правового становища кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника.

У рекомендації президії Вищого господарського суду України від 04.06.2004 р. № 04-05\1193 нижчестоящим судам було доведене наступне, – *при порушенні справи про банкрутство необхідно враховувати, що до внесення відповідних змін у Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» стягнення на предмет застави в порядку, передбаченому Законом України «Про іпотеку», Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів і реєстрацію обтяжень», окремо від провадження у справі про банкрутство не може здійснюватись, оскільки встановлення в Законі «Про відновлення платоспроможності боржника або*

визнання його банкрутом» особливого порядку задоволення майнових вимог до боржника не припускає задоволення цих вимог в індивідуальному порядку (мораторій на задоволення вимог кредиторів, що передбачає припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання зобов'язань окремих кредиторів [5 п. 8.5]).

Викладена вище рекомендація ВГСУ хоча за своєю правовою природою не є нормативним документом, а носить рекомендаційний характер, однак дозволяє господарським судам правильно застосовувати Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» і захистити права забезпечених кредиторів, майно боржника в процедурах банкрутства.

Узагальнюючи вищевикладене, автор вважає, що з метою захисту кредиторів, боржника, вимоги яких забезпечені заставою, конкурсних кредиторів, майнових активів конкурсної маси банкрута необхідно внести доповнення до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», доповнивши ст.1 Закону (визначення термінів) пунктом наступного змісту :

Забезпечений кредитор – кредитор (фізична або юридична особа), вимоги якого до боржника (банкрута) забезпечені заставою майна, майнових прав, цінних паперів, заставою землі (іпотека), товарів в обороті й переробці, закладом.

– ст.12 Закону необхідно доповнити пунктом наступного змісту:

Мораторій на задоволення вимог кредиторів поширюється і на задоволення вимог кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою, з моменту порушення провадження у справі про банкрутство.

– ст. 16 Закону необхідно доповнити пунктом наступного змісту:

У зборах кредиторів і зборах комітету кредиторів з правом дорадчого голосу може брати участь забезпечений кредитор, вимоги якого внесені до реєстру вимог кредиторів розпорядником майна боржника. Забезпечений кредитор не має права вирішального голосу на зборах кредиторів або зборах комітету кредиторів. Однак, забезпечений кредитор може надати конкурсним кредиторам, арбітражному керуючому окрему письмову думку стосовно оцінки і продажу майна боржника, забезпеченого заставою, яка повинна бути розглянута на зборах комітету кредиторів.

Список літератури: 1. Поляков Б. М. Право несостоятельности (банкротства) в Украине. К., 2003. 2. Джунь В.В. Проблема реалізації засад конкурсу в механізмі провадження зі справ про неспроможність // Вісник господарського судочинства. 2004. № 1. 3. Шершеневич Г.Ф., Конкурсный процесс. М., 2000. 4. Жуков А. О правах кредитора – залогодержателя в процедуре банкротства // Підприємництво, господарство та право. 2001. № 11. 5. Рекомендація президії Вишого господарського суду України від 04.06.2004р. № 04-05/1193. 6. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 30.06.1999р. № 784- XIV (у редакції зі змінами та доповненнями). 7. Цивільний кодекс України. К., 2003.

Надійшла до редколегії 12.04.05